

DİL

Şener METE

Her ne kadar ağızımızda tatmaya, yutmaya, konuşmaya yarayan bir organımız olan dil varsa da konumuz; bu organımızın şekillendiği seslerin, beynimizdeki ifadesi olan ve özel bir adı bulunan dil ya da lisan olacak...

Dil, yalnızca insanlara özgü bir yetenektir. Hayvanlar da gerek ses gerek hareketler yardımıyla birbirleriyle iletişim kurar, bazıları birkaç cümle de olsa insan dilini anlamayı öğrenebilir ama insan dilini hayvan dillerinden ayıran iki temel fark vardır. İnsan dili; hayvan dilleri gibi kalıtım yoluyla değil, toplum içinde öğrenerek elde edilir. Ayrıca insan dilinin sesleri değişir ama hayvanlar hep aynı sesleri çıkarırlar. Çıkardığı sesleri, sistem hâline getirmeyi yalnızca insanlar başarmıştır.

“Dil ya da lisan nedir?” diye soracak olursak çok fazla tanım arasından Prof. Dr. Muharrem Ergin'e ait şu cümle öne çıkmaktadır: “Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç; kendi yasaları içerisinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık...”

Kuşku yok ki bütün diller konuşmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Dünyada konuşulan ilk dilin hangisi olduğuna ilişkin çok fazla kuram bulunur. İlk insanların konuşmadan çok, mağara resimleri çizerek anlaştıklarını söyleyenler dahi olmuştur. İlk dilin, Güney Amerika yerlilerince konuşulduğunu öne sürenler olduğu gibi Allah'ın Hz. Âdem ve Havva'ya İbraniceyi öğrettiğini iddia edenler de var. Hz. Âdem ile Havva'nın ilk kez Ararat ovasında buluşmuş olmaları dolayısıyla ilk konuşulan dilin Sami dillerinden biri olması akla daha yatkındır. Ancak beş bin yıllık yazılı belgelerden; dilin hangi koşullar altında, nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı ve ilk dillerin neye benzediği, bugün bile tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamadı.

Bu konuda kutsal kitaplara bakacak olursak Tevrat ve İncil'deki ayetlerden, ilk dillerle ilgili bir bilgi edinememekteyiz. Ancak *Kur'an-ı Kerim*'in Bakara suresinde Allah'ın Âdem'e, her şeyin ismini öğrettiği bildirilmektedir.

Dillerin doğuşuna ilişkin hazırlanan çalışmalarda, birçok kelimenin tabiattaki seslerin taklit edilmesiyle ortaya çıktığı anlatılır.

Prof. Dr. Hamza Zülfikar'ın *Ses Yansımali Kelimeler* adlı eserinde, ayrı dilleri konuşan insanların tabiattaki sesleri birbirine yakın olarak adlandırdıkları yazılır. Örneğin vızıldama sesi olarak söylediğimiz “vız”, İngilizcede “buzz”, bizim “vızıltı” kelitemiz ise İngilizcede “buzzer”dir.

İngilizcedeki yüksek ses olan “bang”, Farsça'da da aynıdır. “Miyav” hem bizde hem Fransızca'da kedi sesidir. Fransızlar, miyavlamayı “miauler” olarak söyler.

“Şırıltı”, “cır cır”, “pır pır”, “şıp şıp”, “fıs fıs”, “fokur fokur”, “gürül gürül”, “gümbürdeme”, “cızırtı”, “şakırtı”, “vıdı vıdı”, “çıtırtı”, “oflamak”... gibi kelimelerin tamamı ses taklidinden doğmuş olup birçok dilde böyle ortak kelimeler mevcuttur.

Dil; temelde, bir kavrama karşılık olarak getirilen seslerin eşleşmesinden doğar. Bu eşleşme, dünyadaki her toplumun aynı kavramlara farklı sesler yüklemesi şeklinde görülür. Örneğin “elma” için her topluluk farklı sesleri bir araya getirmiştir. “Apple”, “apel”, “apfel”, “apela”, “pomes”, “yabuke”, “yabulki”, “yabilka”, “tuffaha” gibi adlar verilen elma için Latin, Slav ve Arap dillerinde, dil ailelerinin yakınlığına göre benzer sesleri duyabilirsiniz. Kuşaktan kuşağa değişen şartlarda dil de zaman içinde değişikliğe uğrayabilir. Mesela Orta Asya'daki “alma” kelimesi, İstanbul ağzında “elma”ya döndü. Oysa Macaristan'a giderseniz, bir lokantada ince “l” sesiyle alma dediğinizde, garson size elma getirecektir.

Fikirler zenginleştikçe, kelimenin farklı yönlerini ifade etmek için de ekleri kullanarak yeni sözcükler ortaya çıkmaktadır. Yine elma kelimesinden gidersek “elmali”, “elmacı”, “elmalık”, “elma suyu”, “Amasya elması”, “yer elması” gibi pek çok kelime ve tamlamanın ortaya çıkışını, fikir ve üretim artışına bağlayabiliriz.

Çeşitli kaynakları araştırdığımızda, dilin genel özelliklerini şu üç maddede toplayabiliriz:

– Dil, insana özgü bir yetenektir.

– İnsanlar çocukluklarından itibaren çıkardıkları sesleri bir iletişim sistemine dönüştürüp, diğer kişilerle birlikte bu sistemden işiten ve konuşan olarak yararlanır.

– Yeryüzündeki dilleri farklı sesler oluşturur. Eğer iki insan birbirini anlayamıyorsa yan yana getirdikleri sesler kendilerine herhangi bir şey ifade etmiyor ve ortak bir dili konuşmuyorlar demektir. Ancak anlaşmaları güç de olsa gerçekleşiyor, bazı fiil ve isimleri benzer biçimde kullanıyorlarsa aralarında sadece lehçe farkı vardır deriz.

Dilin bilimsel tanımı ancak 19. yüzyılda Ferdinand de Saussure gibi dilcilerin çabalarıyla çağdaş dil biliminin ortaya çıkmasından sonra yapılabildi. Saussure, dil ile söz arasında derin bir ayrılığın bulunduğunu ve dilin fertlere bağlı bir sistem olduğunu söylerken Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu, dilin yalnızca bir anlatma vasıtası olduğunu belirtir.

Dil ile ilgili olarak halk ağzında bulunan çeşitli sözler, dilin niteliğini çok basit bir şekilde ortaya koyar. Dili söz hâline getirip, sözü de sanat olarak kullanabilen kişiler, sözlerinin kalıcılığını şu ifadelerle sağlamış:

“İnsanlar konuşa konuşa, hayvanlar koklaşa koklaşa anlaşır.”

“Güzellik herkeste olabilir ama dil güzelliği herkeste bulunmaz.”

“Dilidir insanı vezir de eden, rezil de...”

“Elif gibi doğru konuş, yalan söylemesin dilin; dal gibi edepli ol, göster sin bunu lisanı hâlin.”

Söz sanatı, sözün kalıcılığını ortaya çıkarır. Bu da ancak dile hâkim olmak ile sağlanabilir çünkü insanları birbirine yaklaştıran veya uzaklaştıran bir unsurdur dil.

Dünyada irili ufaklı 6 bin dil olduğu yazılmaktadır ama 100 milyondan fazla konuşanı olan dil sayısı yalnızca on tane dir. Türkçe, dünyada konuşulan ilk 10 dil arasında yer alır.